

John Hospers

KAS YRA LIBERTARIZMAS

Libertarizmu vadinama politinė filosofija (iš lot. *libertas* - laisvė) - tai doktrina, teigianti, kad kiekvienas asmuo yra savo paties gyvenimo valdovas, kad niekas nėra kito gyvenimo valdovas ir todėl kiekvienas žmogus turi teisę veikti savo paties pasirinkimu, jei taip veikdamas jis nepažeidžia tokios pat kitų žmonių laisvės veikti savo pasirinkimu.

Tą pačią libertarizmo tezę galima išreikšti kitaip:

1. *Niekas nėra kieno nors kito valdovas, ir niekas nėra kieno nors kito vergas.* Kadangi tik aš pats turiu spręsti, kaip tvarkyti savo gyvenimą, ir tik tu - kaip tvarkyti savąjį, aš neturiu teisės (net jeigu turėčiau tam jėgos) paversti tavę savo vergu ir tapti tavo valdovu, kaip ir tu neturi teisės tapti valdovu pavergdamas mane. Vergovė - tai pricvartinis tarnavimas, ir kadangi niekas nėra kito žmogaus gyvenimo valdovas, niekas neturi teisės pavergti kito. Praeities ir dabarties politinėms teorijoms tradiciškai rūpi klausimas, kas turi valdyti (karalius, diktatorius ar valstybinę biurokratija) ir kas turi vergauti, ir koks turi būti vergavimo mastas. Libertarizmas tvirtina, kad niekas neturi teisės vartoti jėgą ir pavergti kito gyvenimą, kurią nors jo dalį ar aspektą.

2. *Kitų žmonių gyvenimai nėra tavo disponuojama nuosavybė.* Antai aš mėgstu operą; bet operos pastatymas daug kainuoja. Operos mėgėjai kalba: "Valstybė ar miestas turi skirti operai subsidijas, kad visi galėtume ja mėgautis. Tai taip pat prisidėtų prie žmonių tobulėjimo, kultūros ir pan.". Tačiau tai, ką jie tuo propaguoja, yra nei daugiau, nei mažiau kaip plėšikavimo įteisinimas. Jie nepajėgia patys užmokėti už pastatymus, bet nori mėgautis dalyku, į kurį įdėtas daugybės žmonių darbas. Todėl tai, ką jie sako, iš tiesų reiškia: "Gaukime pinigų įteisinta jėga. Paimkime tiek daugiau iš kiekvieno darbininko atlyginimo, kad apmokėtume už savo lankymąsi operose". Tačiau aš neturiu jokios teisės jėga kraustyti darbininkų kišenių ir mokėti už savo geidžiamus dalykus.

Galbūt geriau būtų, jei ir darbininkas eitų į operą, bet tuomet turiu mėginti jį įtikinti eiti savo noru. Tačiau imti iš jo pinigų jėga tikint, kad tai daroma *jo* labui, vis vien reiškia grobti jo pajamas, plėšikauti.

Be to, jeigu aš turiu teisę versti jį talkinti tenkinant mano pomėgius, tai

ar jis neturi tokios pat teisės versti mane talkinti tenkinant panašius jo pomėgius? Galbūt jis savo ruožtu nori, kad valdžia subsiduotų rokenrolą, jo naują automobilį ar namą užmiestyje. Jeigu aš turiu teisę melžti jį, kodėl jis neturi teisės melžti mane? Jeigu man galima būti moraliniu kanibalu, kodėl jam negalima juo būti?

Turime saugotis utopijų kūrėjų. Jie pasiryžę pertvarkyti pasaulį pagal savąją viziją - kartu su *kitu* žmonių gyvenimu ir jų darbo vaisiais. Kam ten jo vizija sako, kad kiti turi statyti piramides kraštovaizdžiui pajvairinti? Puiku, vadinasi kiti žmonės turi parūpinti jam darbo jėgą; ir jeigu jo rankose politinė valdžia, bet jis neįstengia juos įtikinti tai daryti savo noru, jis turi priversti juos "bendradarbiauti", t. y. juos *pavergti*. (...)

3. *Joks žmogus neturi būti priverstinis užstatas kito gyvenimui. Aš negaliu pretenduoti kaip į savą į tavo gyvybę, darbą ar tavo pastangų vaisių. Žmogaus darbo vaisius neturi būti medžioklės laimikis kiekvienam atsitiktiniam veltėdžiui, įsigeidusiam jį pasisavinti. Vaisių sodas, kuris buvo jo savininko rūpestingai išaugintas, išpuoselėtas, subrendo ne tam, kad kiekvienas praeivis gardžiuotūsi jo vaisiais. Turtas, kurį kai kurie žmonės susikūrė, neturi būti grobis valdžiai, kad ir kokiais tiklais ir motyvais jos atstovai tai teisinių. Jei plėšikas pavagia tavo pinigus, jo vagystės nepateisina, kad taip jis gelbsti savo sergančią motiną.*

Jau turi būti aišku, kad libertarizmas remiasi tam tikra žmogaus teisių samprata. Kiekvienas asmuo turi teisę gyventi savo gyvenimą taip, kaip jis pasirenka, nepažeisdamas tokios pat kitų teisės gyventi savo pasirinkimu.

Visos žmogaus teisės išplaukia iš šio teiginio. Kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę: bet koks kitų mėginimas ją atimti ar net jai kenkti pažeidžia šią teisę būtent dėl prievartos prieš jį vartojimo. Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę: teisę tvarkyti savo gyvenimą pagal turimas alternatyvas be jokio prievartinio kitų kišimosi. Ir kiekvienas žmogus turi teisę į nuosavybę: dirbti palaikant savo gyvybę (ir savo artimųjų bei šeimos gyvybę) ir pasiliekančią sau savo darbo vaisius.

Neretai matome, kaip ginamos teisės į gyvybę ir laisvę, bet niekinama nuosavybės teisė, nors nuosavybės teisė tokia pat pamatinė teisė kaip ir kitos dvi; tiesą sakant, be nuosavybės teisės neįmanomos jokios teisės. Atimti iš jūsų nuosavybę, vadinasi, atimti iš jūsų gyvenimo priemones. (...)

Aš neturiu jokios teisės spręsti, kaip jums reikia leisti laiką ar jūsų pinigus. Tokį sprendimą galiu padaryti tik už save, bet ne už jus, ne už savo kašyną. Man gali nepatikti jūsų pasirinktas gyvenimo būdas ir aš galiu mėginti jus įtikinti jį pakeisti, jei jūs sutinkate mane išklaudyti. Bet aš neturiu teisės vartoti jėgą ir jus versti jį pakeisti. Aš taip pat neturiu teisės spręsti, kaip jums leisti savo užsidirbtus pinigus. Aš galiu jus įtikinėti, kad atiduotumėte

juos Raudonajam Kryžiui, tačiau jūs mieliau juos išleidžiate sporto rėginiams. Tai jūsų sprendimas, ir kad ir kaip aš būčiau juo nepatenkintas, aš neturiu keisti jį jėga, pavyzdžiui, pagrobti tuos pinigus ir panaudoti juos taip, kaip aš nusprendžiu. (Jei aš turiu teisę grobti iš jūsų, tad ir jūs turite teisę grobti iš manęs?).

Skelbdamas ką nors savo teise, aš tartum iškertu nišą savo gyvenime ir sakau: "Šia veikla man turi būti leista verstis be kitų kišimosi. Nei jums, nei kam kitam nevalia jos trukdyti". Aš tartum iškeliu ženklą "Nėra įėjimo", kuris apibrėžia mano teisės sritį. Kiekvieno individo teisė - tai jo ženklas "Nėra įėjimo", skirtas man ir kitiems. Man nevalia pažeisti jo valdų, kaip ir jam nevalia pažeisti manų be mano sutikimo. Kiekviena teisė, be abejo, implikuoja ir pareigą, bet toji pareiga yra tik pareiga *susilaikyti* - susilaikyti nuo kito asmens teisės pažeidimo. Jeigu jūs turite teisę į gyvybę, aš neturiu teisės jos atimti; jeigu jūs turite teisę į savo darbo vaisius (nuosavybę), aš neturiu teisės jų paimiti be jūsų sutikimo. Šių teisių nepažeidimas negarantuos jums apsaugos nuo stichinių nelaimių, nuo potvynių ir žemės drebėjimų, bet jis apsaugos jus nuo *kitų žmonių* agresyvių veiksmų. Pagaliau, visos teisės liečia jūsų santykis su kitais žmonėmis, o ne su gamtos dalykais.

Šios teisės nėra valdžios sukurtos; kai kurios valdžios, žinoma, ne visos, *pripažįsta* ir *gina* teises, kurias individai jau turi. Valdžia paprastai draudžia žmogžudystes ir vagystes; toliau pažengusi valdžia dar gina individus nuo tokių dalykų kaip šmeižtas ir sutarčių netesėjimas. (...)

Nuosavybės teisė yra labiausiai nesuprasta ir neįvertinta iš visų žmogaus teisių, ir būtent ji nuolat pažeidinėjama valdžios. "Nuosavybė" - tai ne tik nekilnojamas turtas, ji apima viską, ką galite pavadinti savu - jūsų drabužius, automobilį, papuošalus, jūsų knygas ir straipsnius.

"Bet kam reikalingos *individualios* nuosavybės teisės? Kodėl negali būti visiems bendra žemės ir namų nuosavybė?" Taip, tai nepažeidžia individualių teisių, kol kiekvienas sutinka su tokia tvarka ir niekas nėra verčiamas jėga jai paklausti. Tokios tvarkos dalininkams bendruomeninis gyvenimas gali (bent jau tam tikram laikui) atsverti kai kurias neišvengiamas problemas: vieni dirbs, o kiti nedirbs, vieni per valandą padarys daugiau nei kiti per dieną, tačiau visi gaus tokias pat pajamas. Tie, kurie duoda daugiausia, galų gale pasijus "darbiniais arkliais", atliekančiais dviejų, trijų ar dvylikos darbą, tuo tarpu kiti bus "veltėdžiai", gyvenantys iš jų triūso. Tačiau kol jiems leista panorėjus iš tokios bendruomenės išeiti, tol jokios teisės nėra pažeistos. Jie savo noru į ją atėjo ir savo noru gali iš jos išeiti; niekas nepavartojo jėgos.

"Bet kodėl nepasakyti, kad kiekvienam priklauso viskas? Kad visi mes esame visa ko savininkai?"

Kai kam tai skamba patraukliai, bet pamėginkime išsiaiškinti, ką tai

reikštų. Jeigu kiekvienam priklauso viskas, tai kiekvienas turi vienodą teisę eiti bet kur, daryti ką nori, imti kas patinka, naikinti ką įsigėdžia, auginti javus ar juos deginti ir t.t. Pagalvokite, kaip tai atrodytų praktikoje. Tarkime, kad jūs susitauptėte pinigų savo ir savo šeimos namui. Dabar tarkime, kad įsigalioja principas "kiekvienam priklauso viskas". Kodėl tada koks nors valkata negali jame įsitaisyti, miegoti jūsų lovoje, valgyti jūsų virtuvėje nesistengdamas papildyti maisto atsargų arba sutvarkyti paliktą netvarką? Juk kiekvienam priklauso viskas, ar ne? Todėl aš turiu tokią pat teisę į jį, kaip ir jūs, mielas pirkėjas. Kas atsitiktų, jeigu mes visi panorėtume išsimiegoti jūsų miegamajame, bet visi nesutilptume? Stipriausias ir bus teisiausias?

Kokie būtų visa to padariniai? Kadangi niekas nebūtų už nieką atsakingas, visa nuosavybė netrukus būtų sunaikinta, maistas suvartotas, įrenginiai sugadinti. Buvęs namas, kuriuo galėjo naudotis viena šeima, virs namu, kuriuo *nė vienas* negalės naudotis. O jeigu principas galiotų ir toliau, niekas daugiau nesiimtų statyti namų ar dar ko nors. Kokiam tikslui? Juk jie būtų užimti ir naudojami kitų, be jokio atlygio. (...)

Kaip pažeidžiamos žmogaus teisės? Galiausiai - tik prievartos pavartojimu. Galiu jums patarinėti, jums įrodinėti, maldauti jus (jei sutinkate mane išklausti), bet man negalima jėga jus versti nepažeidžiant jūsų teisių; tik prievartaudamas jus aš nutraukiu giją, siejančią jūsų laisvus sprendimus su jūsų veiksmais. Savanoriški santykiai tarp individų nežeidžia jokių teisių, bet jas žeidžia nužudymas, užpuolimas, smurtas, nes tokiais veiksmais aš padarau jus prieš jūsų valią savo veiksmų auka. Vyras, kuliantis savo žmoną, nepažeidžia jos teisių, jei ji norėjo to. *Prievarta - tai veiksmai, įtraukiantis į jo sritį kitus žmones prieš jų valią.*

Libertarizmo požiūriu, valdžios vaidmuo turi apsiriboti atsakomuoju prievartos vartojimu prieš tuos, kurie ją pradeda. Ji neturi kištis į jokias kitas sritis, tokias kaip religija, visuomeninė organizacija ir ekonomika.

Valdžia - tai pati pavojingiausia iš visų žmogui žinomų institucijų. Per visą istoriją ji pažeidinėjo žmonių teises daugiau, negu galėtų koks nors individas ar individų grupė: ji žmones užmušinėjo, juos pavergdavo, siuntė į prievartinių darbų ir koncentracijos stovyklas ir visada grobdavo ir plėšdavo jų darbo vaisius. Skirtingai nuo individualaus nusikaltėlio, valdžia turi galią areštuoti ir tardyti; skirtingai nuo individualaus nusikaltėlio, ji pajėgi asmenį apsupti ir visiškai prispausti pavergdama kiekvieną jo gyvenimo aspektą taip, kad jam belieka nuo jos bėgti iš savo krašto (totalitarinėse šalyse net ir tai uždrausta). Per visą istoriją valdžia yra palikusi baisesnį nusikaltimų sąrašą nei koks nors individas, net pats negailėstingiausias žudikas. Stingdantis tikslumas kažkieno palcistojo frazėje: "Saugokis: valdžia ginkluota ir pavojinga".

Libertarizmas mato tik vieną valdžiai deramą vaidmenį - ginti pilietį

nuo kitų individų agresijos. Ir, žinoma, valdžiai niekada neleistina pačiai pradėti agresiją; jai prideramas vaidmuo - tai tik *atsakomasis* jėgos vartojimas prieš tuos, kurie ją pradeda vartoti.

Jei kiekvienam individui reikėtų nuolat pačiam gintis nuo galimų agresorių, jis turėtų didelę savo gyvenimo dalį skirti taiklumo lavinimui, karatė bei kitų savigynos priemonių įsisavinimui, tačiau net ir šiuo atveju jis greičiausiai būtų bejėgis prieš individų grupes, kurios panorėtų jį nužudyti, sužaloti arba apiplėšti. Jam maža liktų laiko ugdyti tas savybes, kurios būtinos civilizuoame gyvenime, ir vargu ar kokia nors pažanga būtų moksluose, medicinoje ir menuose. Valdžios funkcija - nuimti šią atsakomybės našta nuo jo pečių: valdžia apsiima ginti jį nuo agresorių ir bausti juos, jei jie jį užpuola. Jei valdžia veiksmingai atlieka šią funkciją, ji suteikia piliečiams galimybę netrikdomai užsiimti savo reikalais ir nesibaiminti dėl savo gyvybės. Suprantama, šiam uždaviniui atlikti valdžia turi būti fiziškai pajėgi - turėti policiją, ginančią pilietį nuo agresijos šalies viduje, ir ginkluotąsias pajėgas, ginančias jį nuo išorės agresorių. Jokiais kitais atvejais valdžia negali kištis į jo gyvenimą - nurodinėti jam užsiėmimą, tvarkyti jo veiklą ar nustatyti jam dorovinį kodeksą. (...)

Tad kokia turi būti valdžios funkcija? Trumpai - *žmogaus teisių apsauga*.

1. *Teisė į gyvybę*: libertarizmas palaiko tuos įstatyminius aktus, kurie gina žmogų nuo kito jėgos pavartojimo, pavyzdžiui, įstatymus, kuriais draudžiamas žudymas, kėsinimasis nužudyti, žalojimas, mušimas ir kitoks fizinis smurtas.

2. *Teisė į laisvę*: neturi būti įstatymų, kokiu nors būdu ribojančių žodžio, spaudos ir taikių susirinkimų laisvę. Neturi būti jokios valstybinės idėjų, knygų, kino filmų ir kitokios cenzūros.

3. *Teisė į nuosavybę*: libertarizmas palaiko įstatymus, kurie gina individų nuosavybės teises nuo konfiskavimo, nacionalizavimo, revkizavimo; plėšimo, kišimosi, apgaulės ir šmeižto.

Įstatymus galima suskirstyti į tris grupes: 1) įstatymus, ginančius individus nuo jų pačių, pvz., įstatymai, draudžiantys paleistuvauti, vartoti alkoholį ar narkotikus; 2) įstatymus, ginančius individą nuo kitų individų agresijos, pvz., įstatymai draudžiantys žudyti, plėšikauti ir apgaulinėti; 3) įstatymus, reikalaujančius, kad žmonės padėtų vieni kitiems, pvz., visi visuomeninės gerovės įstatymai, kuriais vadovaujantis paimama iš Petro ir atiduodama Povilui.

Pirmąją įstatymų grupę libertarizmas visiškai atmeta. Elgesys, kuris nedaro žalos jokiam kitam asmeniui, yra grynai paties individo reikalas. Antai, neturi būti įstatymų, draudžiančių svaigintis, nes svaigintis ar nesisvaiginti

yra paties individo reikalas. Tačiau turi būti įstatymai, draudžiantys vairuoti girtam, nes girtas vairuotojas pavojingas kiekvienam kitam eismo dalyviui (draudimas vairuoti girtam priklauso prie 2-osios įstatymų grupės). Lygiai taip pat neturi būti įstatymų, draudžiančių vartoti narkotikus (išskyrus draudimą juos parduoti nepilnamečiams), kol jų vartojimas nekelia pavojaus kam nors kitam. Narkomanija - tai psichologinė problema, kurios sprendimo šiandieną neturime. Narkomanų daroma žala visuomenei, jau nekalbant apie žalą jiems patiems, dažniausiai yra padarinyš vagysčių, kurių jie griebiasi savo įpročiui patenkinti, - bet *teisės* požiūriu nusikaltimas yra vagystė, o ne narkomanija. Tikroji heroino kaina yra maždaug dešimt centų už injekciją; jeigu ji būtų įteisinta, paplitusi nelegali prekyba juo pasibaigtų, pasibaigtų ir naujų aukų verbavimas (tiekėjams siekiant daugiau pinigų) bei vagystės pačių narkomanų, kuriems dažnai reikia aštuoniasdešimties dolerių per dieną savo įpročiui patenkinti. Narkomanija neišnyktų, bet išnyktų nusikaltimai: spėjama, kad 75 procentai visų įsilaužimų Niujorke padaromi narkomanų, o įteisinus narkotikus visų šių nusikaltimų būtų išvengta vienu ypu. (Tik tuo atveju, kai narkotikų vartojimas nepaneigiamai kelia pavojų kitiems, jis turi būti draudžiamas įstatymu. Libertarizmas atmeta tik tuos įstatymus, kuriais žmonės ginami nuo *savęs pačių*).

Turi būti apsiribota tik antros grupės įstatymais, draudžiančiais individų agresiją prieš kitus individus. Tai įstatymai, kurių paskirtis - ginti žmones nuo kitų žmonių kėsinosi, o tai ir yra, kaip matėme, vienintelė derama valdžios funkcija.

Libertarizmas visiškai atmeta ir trečiąją įstatymų grupę: niekas neturi būti įstatymiškai verčiamas padėti kitiems - net paprašius pasakyti laiką, o juo labiau atiduoti dalį savo atlyginimo. Dangstydamasi žmoniškumo šūkiais, valdžia duoda vieniems atiminėdama iš kitų (dar išskaičiuodama savo "paslaugų išlaidas", kurios dėl jos išlaidumo ir neefektyvumo keliskart viršija būtinąsias). Šitaip elgdamasi ji žlugdo beveik kiekvieną iniciatyvą, pažeidžia individų teises ir smukdo gyvenimo lygį.

Libertarizmo požiūriu, visi tokie įstatymai yra ne kas kita kaip *moralinio kanibalizmo* apraiška. Kanibalas fizine prasme - tai tas, kuris minta kitų žmonių kūnais. Moralinis kanibalas - tai tas, kuris mano turįs teisę misti kitų žmonių dvasia, kuris mano turįs teisę naudotis kitų kūrybinėmis galiomis, jų laiku ir jų pastangomis.

Tapo mada beveik viską, ko trūksta ar ko norisi, įsivaizduoti esant savo *teise*. Antai daugybė žmonių teigia turį teisę į darbą, į nemokamą medicininį aptarnavimą, nemokamą maistą ir aprangą, padorų butą ir kt. Žinoma, jei neturėdami galvoje ko nors konkretaus, paklausime savęs, ar pageidautina, kad kiekvienas turėtų šiuos dalykus, atsakytume greičiausiai teigiamai.

Tačiau konkrečiu atveju iškils klausimas: *Kieno sąskaita* ? Darbai, medicininis aptarnavimas, švietimas ir panašūs dalykai neauga ant medžių. Tai gėrybės ir paslaugos, kurias *kuria tik žmonės*. Tad kas turi jas teikti, ir kokiomis sąlygomis?

Visi tie, kurie reikalauja "nemokamų paslaugų", sąmoningai ar nesąmoningai vengia pripažinti, jog iš tikrųjų nėra tokio dalyko kaip nemokamos paslaugos. Visos žmogaus sukurtos gėrybės ir paslaugos yra jo sunaudoto laiko ir pastangų rezultatas. Šiame pasaulyje niekas neatsiranda iš nieko. Reikalaudami, kad kažkas būtų duodama veltui, jūs reikalaujate, kad kiti žmonės atiduotų jums be atlygio savo laiką ir pastangas. Jeigu jie savo noru nusprendžia tai daryti, nėra jokios problemos; bet jeigu jūs reikalaujate, kad jie būtų *priversti* tai daryti, jūs pažeidžiate jų teisę to nedaryti, jei jie taip nusprendžia. "Už naudojimąsi šiuo baseinu neturėtų būti mokama!" - sviedžia pasipiktinęs praeivis. Jo žodžiai reiškia, kad kiti turi tą baseiną pastatyti ir įrengti, dar kiti - jį aptarnauti ir prižiūrėti, kad *jis* galėtų juo naudotis nemokamai. Tačiau kokią *jis* turi teisę į *jų* sunaudotą laiką ir įdėtas pastangas? Tikėtis "nemokamų" paslaugų reiškia tikėtis, kad už jas *mokės kiti*, nori jie to ar nenori.

Libertarizmo nuostata žmogaus teisių ir valdžios vaidmens atžvilgiu kelia daug klausimų, ypač ekonomikos srityje. Ar valdžia turi atlikti kokį nors vaidmenį padedant neturtingiesiems, teikiant socialinį draudimą, įstatymais nustatant minimalius atlyginimus, kontroliuojant kainas ir nustatant lubas nuomos mokesčiui, varžant monopolijas, keliant tarifus, garantuojant darbo vietas, reguliuojant pinigų kiekį. Į šiuos ir visus kitus klausimus libertarizmas atsako vienareikšmiškai: "Ne!"

"Bet tada jūs pasmerkiate žmones badui!" - sušunka oponentas. Nieko panašaus, priešingai: pašalinus suvaržymus ekonomika suklestės kaip niekad anksčiau. Pašalinus verslo apribojimus, verslovės išsiplės, atsiras daugybė naujų, tenkinančių vis daugiau poreikių; milijonai naujų žmonių pelningai įsidarbins, užuot vegetavę iš valstybės pašalpy; išplis patys įvairiausi tyrimo ir gamybos būdai, kaip niekad anksčiau tenkinantys pačius įvairiausius žmogaus poreikius ir norus. Taip būdavo visuomet, kai valstybė leisdavo žmonėms laisvai prekiauti laisvoje rinkoje. Tačiau *kodėl* taip yra ir kaip laisvoji rinka geriausiai išsprendžia visas problemas, susijusias su materialiu žmogaus gyvenimo aspektu, reikėtų aiškinti kitur ir plačiau.

John Hospers. "The Libertarian Manifesto", - T. R. Machan (ed.) *The Libertarian Alternative*.
Chicago, 1974.

Vertė Algirdas Degutis